

SÜLEYMANİYE CAMİİ

Rodos'ta XVI. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen cami. Eski şehirde Saat Meydanı'nda yer alan bina fetihten hemen sonra Kanûnî Sultan Süleyman adına yaptırılmıştır. Yerli kaynaklar caminin inşa edildiği yerde evvelce Saint Apostoli Kilisesi'nin bulunduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi, caminin minare kapısı yanında 940 (1533-34) tarihini veren bir tamir kitâbesini kaydetmiştir. Bazı kaynaklar, padişahın fermanı üzerine Makbul İbrâhim Paşa'nın bu camiyle birlikte bir de kendi adına cami yaptırdığını belirtir. Adı geçen caminin kitâbesinde İbrâhim Paşa'nın ismi geçmemekle birlikte inşa tarihi 947'dir (1540-41). Evliya Çelebi bu kitâbeyi 937 (1530-31) olarak vermiş ve yapıyı da İbrâhim Paşa'ya mal etmiştir. Cami, büyük bir orta kubbesi ve yanlarda daha küçük ve alçak birer kubbeyle tabhâneli planlı ilk Osmanlı camilerinin geç dönemlerde yapılmış önemli bir örneğidir. Kuzey cephesindeki son cemaat yeri iki revaklı olup sekizer sütuna oturan dıştaki birinci revak çatı ile örtülüdür. İkinci revak yedi kubbelidir ve sekiz sütuna oturmaktadır. Kuzey cephesinde bir mihrâbiyenin yer aldığı caminin giriş kapısı basık kemerlidir. Kapıda kullanılan mermer parçaları 1510-1520 tarihli bir şövalye mezarına aittir. Kabartmalarla süslü mermerin üzerinde silâhlar, borazanlar, kum saatleri, çiçek vb. süslemeler mevcut olup melek figürleri, haç vb. semboller kazınmıştır. Mihrap ve minberi altın yaldızlı, ceviz ağacından yapılan minberi işlemelidir. Mihrabının üstü istiridye formu, nişlidir. Sekizgen planlı şadırvanı sekiz sütuna oturan bir kubbeyle örtülüdür, ancak suyu akmamaktadır. Bahçesinde bazı kırık mezar taşları yer almaktadır. 1808 yılında büyük bir onarım geçiren cami, Sultan Abdülaziz'in Rodos'u ziyaretinden kısa bir süre önce de kısmen elden geçirilmiş, bunu için gerekli 22.230 kuruşun vakıf gelirlerinden karşılanması 10 Receb 1266 (22 Mayıs 1850) tarihli bir irade ile uygun bulunmuştur. Adada meydana gelen 1856 depremi ve cephanelik patlamasında Süleymaniye Camii de büyük çapta hasar görmüştür. 8 Zilkade 1309 (4 Haziran 1892) tarihli bir iradeyle caminin tamir ettirilmesine karar verilmiştir. Bu tamirde yapı genel bir onarım görmüş ve tek şerefeli olan minaresi iki şerefeli olarak inşa ettirilmiştir. Minare daha sonra 1925 yılında genel onarım geçirmiştir. Caminin tamirinde üstün hizmetleri görülen Rodos İmâret-i Âmire Kâtibi Ali Rüşdü Efendi 23 Temmuz 1893'te beşinci rütbeden Mecîdî nişanıyla mükâfatlandırılmıştır. Minare, külâhındaki fazla eğilim ve gövdesinde önemli ölçüdeki çatlama sebebiyle 1987 yılında yıkılmış ve yıkılmadan önce ileride restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere fotometrik bir görüntüsü alınmıştır. 1988'de Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları 14.332.000 drahmiye mal olarak 13 Haziran 2005'te tamamlanmıştır. Caminin tarihî özelliklerine sadık kalınıp dönemin yapı teknikleriyle malzemesi kullanılarak başarılı bir restorasyon gerçekleştirilmiştir. Cephe duvarı üzerinden yükselen minaresi şehrin panoramasına hâkimdir. Restorasyon öncesine kadar İbrâhim Paşa Camii ile birlikte ibadete açık olan iki camiden biriydi. Cuma ve bayram namazları müftü vekilliği yapan kişiler tarafından burada kıldırılırdı. Günümüzde ise ibadete kapalıdır.

BİBLİYOGRAFYA:

Rodos'taki Süleymaniye Camii'nin Tamiri (8 Zilkade 1309, Dosya nr. 120, Gömlek nr. 7176, BA, İrade-Şûrâ-yı Devlet); Süleymaniye ve İbrâhim Paşa camilerinin tamirinde hüsn-i hizmeti görülen Rodos İmâret-i Âmire Kâtibi Ali Rüşdü Efendi'nin beşinci rütbeden Mecîdî nişanı ile taltif olunması (9 Muharrem 1311, Dosya nr. 93, Gömlek nr. 14, BA, Dahiliye-Mektubî Kalemi); Evliya Çelebi, Seyahatnâme, IX, 246-247; H. Balducci, Rodos'ta Türk Mimarisi (trc. Celâlettin Rodoslu), Ankara 1945; Zeki Çelikkol, Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe, Ankara 1992, s. 67-69; Katerina Manoussou, Medieval Town of Rhodes, Restoration Works (1985-2000), Rhodes 2001, s. 31; İsmail Bıçakçı, Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri, İstanbul 2003, s. 265-266; Ali Fuat Öreñç, Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada, İstanbul 2006, tür.yer.; Oktay Aslanapa, "Rodos'da Türk Eserleri", TK, sy. 42 (1966), s. 534; Kamil Dürüst, "Rodos'ta Türk Mimarisi", Rölöve ve Restorasyon Dergisi, sy. 3, Ankara 1982, s. 10. **cilt: 38, sayfa: 113-114**

NAKŞİDİL SULTAN KÜLLİYESİ

İstanbul'da Fâtih Camii'nin kible tarafında XIX. yüzyılın ilk yarısına ait yapılar topluluğu. Fâtih Külliyesi'ne ait tabhânenin karşısında ortak bir avlu etrafına dizilmiş türbe, sebil, çeşme, imaret ve mektepten ibaret yapıların bânisi Nakşidil Hanım, I. Abdülhamid'in eşi ve II. Mahmud'un annesidir. Oğlunun 1808'de tahta geçmesiyle vâlide sultan olmuş ve 1817 yılında vefat etmiştir. Türbe. Bu küçük külliyenin en gösterişli binası olup inşa kitâbesi yoktur. Vâlide sultanın ölüm tarihinde başlanıp bir yıl içinde tamamlanmış olması muhtemeldir. 1233'te (1818) inşa edilen sebil de bu kanaati kuvvetlendirmektedir. Barok üslûbundaki türbelerin İstanbul'daki en gösterişli örneklerinden biri olan türbe, Fâtih Camii'nin güneyindeki avlu kapısının doğusunda iki basamaklı bir kaide ile düzlenmiş zemin üzerine oturtulmuş silindirik gövdeli bir yapıdır. Giriş cephesi kuzeydoğu yönünde olup sekiz adet mermer sütuna dayanan, aynalı tonoz örtülü geniş bir revak halindedir. Caddeye bakan muhteşem cephe ise dalgalı hatları olan kornişler arasına yerleştirilmiş iki sıra pencere ve satıhtan taşarak ön plana çıkan mimari elemanlara sahiptir. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen biçimli yuvarlak basık kemerlidir. Aralarındaki ince gövdeli sütunçelerin başlıkları dalgalı bir hat şeklinde uzanan kornişe bağlanmaktadır. Bu başlıkların tablaları üzerine iri kenger yaprağı şeklindeki süs konsolları yerleştirilmiştir. Üst sırada bulunan oval biçimli ve alınlıkları gırlant şeklindeki pencereler, kademeli kırık bir korniş halindeki saçak seviyesine kadar uzanan birer pilastır ile ayrılmıştır. Kubbe eteğine doğru çapı gittikçe azalan geniş bir kuşak halinde olan kasnak birer pâyende şeklinde iri gömme sütunlarla desteklenmiştir. Yapının dilimli basık kubbe ve kasnağının üzeri kurşun kaplıdır. Türbenin içi bol sayıdaki pencereden aldığı ışıkla oldukça aydınlıktır. Üst pencereler hizasından başlayarak kubbenin içini tamamen kaplayan kalem işi süslemeler siyah, gri ve sarı renkli gırlantlar ile birbirine bağlanan kupa desenleri ihtiva eder. Aynı bezemeler giriş revakının tavanında da görülür. Arka kapısı ve türbe kapısının üzerinde iç ve dış yüzlerde celî sülüs hatla muhtelif âyet kitâbeleri mevcuttur. Kubbe kasnağının iç yüzünde ise girift bir sülüs hatla yazılmış âyet kuşağı yer almaktadır. Yazıların hepsi Mustafa Râkım Efendi'ye aittir. Türbede Nakşidil Vâlide Sultan'dan başka birinin sahibi belli olmayan on dört sanduka bulunmaktadır. Bunlar II. Mahmud'u şehzade iken ölümden kurtaran, daha sonra padişahın hazinedarbaşılığını yapmış olan Cevri Kalfa, II. Mahmud'un kadınları Zernigâr, Zeynifelek hanımlar, her ikisinin de adları Abdülhamid olan şehzadeleri Nizâmeddin ve Hamid efendiler, kızları Mihrimah, Münîre, Hayriye ve Fatma sultanlar, Ebrû Fettah ve Misli Nayup Kadın'a aittir.

Sebil. Avlu kapısının batısında yer alan, Yesârîzâde Mustafa İzzet hattıyla 1233 (1818) tarihli kitâbesine göre II. Mahmud tarafından annesinin anısına yaptırılmıştır. Üç basamakla çıkılan taş kaide üzerine oturan sebil mermer kaplamalı cephesiyle dikkat çekmektedir. Yarım daire biçiminde dışarıya taşan sebilin dikdörtgen şeklinde ve yuvarlak basık kemerli dört büyük penceresi bulunmaktadır. Şebekeleri dökme demirden yapılmış pencereler birbirinden ince gövdeli zarif sütunçelerle ayrılmaktadır. Bunların kenger yaprakları ile süslü başlıkları türbede olduğu gibi konsollara uzanmaktadır. Konsolların tabla hizasından başlayarak gövdeyi dolanan dar bir korniş çatı hizasına yakın ikinci bir kornişe birlikte kitâbeye sınır teşkil eder. Üzeri kurşun kaplı yayvan bir kubbe ile örtülen sebilin ahşap saçığı oldukça geniş tutulmuştur. Yapıda çok az miktarda kullanılmış barok öğelerden biri olan saçak altındaki iri kenger yaprakları kitâbe panolarının arasına yerleştirilmiştir. Dört panodan meydana gelen kitâbe nefis bir ta'lik hatla yazılmış üçer beyitlik bir manzumedir. Sebil türbeye oranla daha yalın, küçük detaylar dışında daha çok empire üslûbunun hâkim görüldüğü bir yapıdır. Avlunun batı kenarındaki tonoz örtülü odacıklar külliyenin imaret bölümüne aittir. Bu bölümün fazla bir mimari özelliği bulunmamaktadır. Burası halen Fatih Müftülüğü Çırçır Kız Kur'an Kursu'nun derslikleri, sebil ise hoca odası olarak kullanılmaktadır. Hazîre ve Sıbyan Mektebi. Türbenin revakı önünde, bir kuyu ve türbe ile sıbyan mektebi arasındaki alanda demir parmaklıkla sınırlandırılmış küçük bir hazîre bulunur. Avlunun kuzeydoğu köşesinde ise fevkanî sıbyan mektebi yer almaktadır. Özgönül Aksoy, yapının inşa tarihini

İstanbul Belediyesi Eski Eserler Arşivi'ndeki bir kayda göre 1133 (1721) olarak verilmekteyse de (bk. bibl.), bu doğru değildir. Çeşme. Külliye'nin çevre duvarının dış kısmında cephesi Mıhçılar caddesine bakan kesme taştan çevre duvarının üzerindeki mermer cepheli zarif çeşme İmaret Çeşmesi adıyla anılmaktadır.

Ayna kemeri içine yerleştirilmiş, inşa tarihi bulunmayan kitâbesinde su ile ilgili âyet (el-Enbiyâ 21/30) nefis bir celi sülüs hatla müsennâ olarak yazılmıştır. Bunun üzerinde bulunan üçgen şeklinde köşebentlerin arasındaki oval şekilli, dışbükey bir madalyon içinde ise besmele yer alır. Bu kitâbe de hattat Mustafa Râkım'ın elinden çıkmıştır. Fransız empire üslûbunun sade bir örneğini oluşturan çeşme külliye'nin türbe, sebil ve avlu kapıları ile aynı dönemde, yani Nakşidil Sultan'ın ölümünden hemen sonra onun sağlığında yaptırdığı imaret ve sıbyan mektebinin yakınına inşa edilmiştir. Basık kemerli bir niş halindeki aynayı ince uzun sütunçeler sınırlamakta, bunun içindeki ayna taşını iri ve satıhtan taşkın iri kenger yaprakları taçlandırmaktadır. Teknesinin iki yanında testi koymaya mahsus setler bulunan çeşme halen harap durumda olup suyu akmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

TSMA, D. nr. 9506/2, vr. 1b-5b; İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İstanbul 1938, s. 48-50, şekil 58; İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, İstanbul 1943, I, 240-241; Doğan Kuban, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul 1954, s. 37-38, 67, 110, 123, şekil 82-83, 167-168; Özgönül Aksoy, Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme, İstanbul 1968, s. 93; G. Goodwin, A History of Ottoman Architecture, London 1971, s. 416; Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1986, s. 511; Tahsin Öz, İstanbul Camileri, Ankara 1987, I, 58; Fâtih Câmileri ve Diğer Târihi Eserler (haz. Fatih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 341, 358; Hakkı Önkal, Osmanlı Hanedan Türbeleri, Ankara 1992, s. 252-256, rs. 135-138, şekil 40; Arzu İyianlar, Vâlîde Sultanların İnşa Faaliyetleri (yüksek lisans tezi, 1992), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 200-201, rs. 107; Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, İstanbul 1993, s. 425-426, 656-667, rs. 887; Ömer Faruk Şerifoğlu, Su Güzeli İstanbul Sebilleri, İstanbul 1995, s. 108-110; Behçet Ünsal, "Türk Sebilleri Üzerinde Stil Araştırması", İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Dergisi, sy. 7, İstanbul 1981, s. 49, rs. 18-D, 30; a.mlf., "İstanbul Türbeleri Üzerinde Stil Araştırması", VD, XVI (1982), s. 88-89, rs. 33-34b; a.mlf., "Stil Yönünden, Klasik Sonrası, Türk Mimarlığında Sebilleri Anıtları", Taç, I/3, İstanbul 1986, s. 22-23, rs. 18; İsmet Parmaksızoğlu, "Nakşidil Valide Sultan", TA, XXV, 88; Semavi Eyice, "İstanbul", İA, V/2, s. 1214/98; Hale Tokay, "Nakşidil Sultan Külliyesi", DBİst.A, VI, 40-41.

Enis Karakaya **cilt: 32; sayfa: 346**

NUSRETIYE CAMİİ

İstanbul'da Tophane'de II. Mahmud tarafından yaptırılan selâtin camii.

İstanbul'un Galata'yı çeviren surların kuzey tarafına açılan bir kapısının karşısında yer alan cami tarihî İstanbul'un sınırları dışında inşa edilen büyük ibadet yerlerinden biridir. Yeni askerî teşkilâta önem veren II. Mahmud camiyi askerî binalarla birlikte yaptırmıştır. Böylece diğer selâtin külliyelerindeki gibi çeşitli vakıf binalarla çevrili olmayıp yegâne müstemilâtı top dökümhanesinin önüne inşa edilen askerî yapılardan ibarettir. 24 Şubat 1823'teki büyük yangında yanan Top Arabacıları Kışlası ve Camii'nin yerinde yapılan Nusretiye Camii'nin inşasına Haziran 1823'te başlanmış, inşaat 8 Nisan 1826'da bitirilmiştir. Tarih kitâbesindeki İzzet adının kimi ifade ettiğinde tereddüt olmakla beraber Hadîkatü'l-cevâmi'in Ayvansarâyî Hüseyin Efendi'den sonra Satı Efendi tarafından ikmal edilen metninde bu husus şu şekilde belirtilmiştir: "Câmi-i şerif için nice tarihler söylenilip lâkin İzzet Efendi'nin tarihi makbûl-i şâhâne olmakla Yesârîzâde hattıyla yazılmıştır". Caminin adı kitâbede Câmi-i Nusret diye gösterilirse de burası halk arasında daha çok Tophane Camii olarak tanınır. Nusret (zafer) adı, II. Mahmud'un yeniçeri teşkilâtını kaldırması münasebetiyle verilmiştir. Nusretiye Camii'nin

mimarı, son devirde pek çok devlet binası yapan Balyan ailesinden Kirkor Amira kalfadır. Nusretiye Camii, eski külliyelerden farklı olarak komşusu olduğu Tophâne-i Âmire ve Tophane Kışlası ile bir manzume teşkil ediyordu.

Nusretiye Camii ilk yapıldığında etrafını pencereless yüksek bir avlu duvarının çevirdiği ve bu avluya büyük kapılardan geçildiği 1855'e doğru çekilen fotoğraflardan anlaşılır. Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876) caddenin düzenlenmesi sırasında bunlar şimdiki yerlerine kaldırılmış, avlu duvarı yıktırılarak yerine üzerinde dökme demir bir parmaklığın bulunduğu alçak bir duvar yapılmıştır. Bu duvar 1956'da kaldırılırken dökme demir parmaklıklar eserin orijinal parmaklıkları sanılarak buradan sökülmüş ve Sultan Mahmud Türbesi'nin yan duvarı üzerine takılmıştır. Caminin yakın tarihlerde fazla önemli olmayan bazı tamirler geçirdiği bilinir.

Yüksekçe bir platform üzerinde yer alan cami dikdörtgen planlı bir harime sahiptir. Dıştan dekoratif düzenlenmiş dört büyük kemer üzerine oturan ve pandantiflerle geçişi sağlanan kubbe yine dıştan bir dizi alemle çevrelenerek etkili bir görünüm kazanmış, köşelerde armudî formulu ağırlık kuleleri yer almıştır. Harim çapraz tonoz örtülü birimlerle kuzeye doğru genişletilmiştir. Dışta iki yan cephede çapraz tonozlarla örtülü sofalar (galeri) vardır. Daha önce yapılan Nuruosmaniye Camii'nde olduğu gibi kible tarafında üzeri yarım kubbe ile örtülü olan, dışarıya taşkın beş kenarlı bir çıkıntı içine mihrap yerleştirilmiştir. Harim kubbe eteğindekiyle birlikte beş sıra pencere ile aydınlatılmıştır. Mihrap, minber ve vaaz kürsüsü mermer olup devrin karakteristik özelliklerini yansıtır. Üst sıra pencere çevreleriyle kemer içlerinde, pandantiflerde ve kubbe içinde kalem işi süslemeler mevcut olup bunlar 1990'lı yıllarda yenilenmiştir. Caminin içinde ve dışında çok zengin bir süsleme bulunmakla beraber bunların arasında Türk motiflerinden hiçbir şey yoktur. Caminin bütününde Avrupa'nın barok ve empire üslûplarının karma bir şekilde uygulandığı görülür. Türk geleneklerini yaşatan tek süsleme, hattat Mustafa Râkım ve Mehmed Hâşim ile Recâi Şâkir efendilerin eserleri olan yazılardır.

Kuzeyde iki yönde kıvrımlı merdivenlerle ulaşılan son cemaat yeri kare kesitli sütunlara oturan yuvarlak kemerli ve üç kubbelidir. Son cemaat yerinin iki yanında, son devir camilerinde görüldüğü üzere cuma selâmlığında padişahın kalması ve bazı kabulleri yapması için "kasr-ı hümâyun" inşa edilmiştir. Bu kasır yanlarda birer kanat halinde dışarı taşmakta ve mermer sütunlar üstüne oturmaktadır. Kürsü kısmından soğan biçiminde pabuçlarla yivli gövdeye geçen ikişer şerefeli çifte minarenin, inşaat henüz bitmeden bir ramazanda kurulan mahyanın denizden görünüşünü kubbe engellediğinden biraz daha yükseltildiği bilinir. Satı Efendi'nin yazdığına göre 14 Mayıs 1826 tarihinde minareler alt şerefeye kadar yıktırılıp yeniden inşa edilmiş, böylece cami aşırı derecede ince ve uzun minarelere sahip olmuştur. 1960'lara doğru minarelerden birinin petek kısmı tehlikeli bir biçimde eğilmiş olduğundan bütünüyle sökülerek tekrar yapılmıştır.

Yapıda normal genişlikte bir avlu için yer olmadığından şadırvan sol tarafa konmuştur. Bunun geniş saçağının altında vaktiyle manzara resimlerinin bulunduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Değişik üslûba sahip bu şadırvan külâhının tepesinde güneş ışınları biçiminde başka hiçbir şadırvanda olmayan bir alem bulunuyordu. 1855-1860 yıllarına doğru çekilen bir fotoğrafta görülen bu alem bugün yerinde yoktur.

Günümüzde caminin yan tarafında solda yer alan ve tarihleri yine Yesârîzâde Mustafa İzzet'e ait olan sebille muvakkithânenin de aslında caddenin karşı tarafında kışla kapısı yanında bulunduğu eski fotoğraflarda görülmektedir. Barok üslûbunda kıvrımlı bir mimariye sahip olan sebille muvakkithâne şimdiki yerlerine sonradan taşınmıştır. Demir şebekelerin aslında altın yaldızla kaplandığı izlerden anlaşılmaktadır. Caminin mimarisi ve dış süslemesine uygun biçimde tam önüne II. Abdülhamid tarafından 1901'de İtalyan mimarı Raimondo d'Aronco'ya yaptırılan çeşme ise 1956'da yerinden sökülerek Maçka'da İstanbul Teknik Üniversitesi binasının karşısında kurulmuştur.

Cami dikey çizgilerin hâkim olduğu bir yapı olarak şehrin Boğaziçi'ne bağlandığı kesimde gösterişli bir eser hüviyetine sahiptir. Yabancı üslûpların bir örneği olmakla beraber İstanbul'u ve şehrin bu kıyısını alışılmamış dış çizgileriyle süslediği bir gerçektir. Şehrin 1956'dan sonraki gelişmesi sırasında

karşısındaki tophane binalarının yıktırılması ve çevresine yapılan yeni binalar caminin dış görünüşü için zararlı sayılabilecek neticeler doğurmuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

Hüseyin Ayvansarâyî, Hadîkatü'l-cevami': İstanbul'un Câmileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mâri Yapılar (haz. Ahmed Nezih Galitekin), İstanbul 2001, s. 461-463; R. Walsh - Th. Allom, Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor, London 1838, s. 75; Mehmed Râif, Mir'ât-ı İstanbul, İstanbul 1314, s. 354-358; Halil Edhem [Eldem], Camilerimiz, İstanbul 1932, s. 97-98; İzzet Kumbaracılar, İstanbul Sebilleri, İstanbul 1938, s. 51; Konyalı, İstanbul Âbideleri, s. 79-80; Doğan Kuban, Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, İstanbul 1954, s. 34; Semavi Eyice, İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs, İstanbul 1955, s. 107; a.mlf., "İstanbul Minareleri", Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul 1963, I, 67; Celâl Esad Arseven, Türk Sanatı Tarihi, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), II, 423-427; Tahsin Öz, İstanbul Camileri, İstanbul 1965, II, 50; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", Atatürk Konferansları V: 1971-1972, Ankara 1975, s. 248; Pars Tuğlacı, Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi, İstanbul 1981, s. 29-33; Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1986, s. 430-435; G. Goodwin, A History of Ottoman Architecture, New York 1987, s. 417-418; Affan Egemen, İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri, İstanbul 1993, s. 667-670; Kazım Hacımeyliç, Yesârîzade Mustafa İzzet Efendi'nin İstanbul'daki Ketebeli Kitabeleri (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 22-24; Ömer Faruk Şerifoğlu, Su Güzeli: İstanbul Sebilleri, İstanbul 1995, s. 160-163; Betül Bakır, Mimaride Rönesans ve Barok, Ankara 2003, s. 80-81; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Beyoğlu'ndaki Camiler", Geçmişten Günümüze Beyoğlu, İstanbul 2004, I, 353-354; Selçuk Mülayim, "Nusretiye'nin Açılışı", 60. Yaşına Sinan Genim'e Armağan, Makaleler, İstanbul 2005, s. 498-507; Yasemin Suner, "Nusretiye Camii", DBİst.A, VI, 105-107 (kışanının ve caminin eski resimleri ve gravürleri için bk. Çelik Gülersoy, İstanbul II: Tophane, Fındıklı, Kabataş [baskı yeri ve tarihi yok]).

Semavi Eyice **cilt: 33; sayfa: 276**

KÜÇÜK EFENDİ KÜLLİYESİ

İstanbul Kocamustafapaşa'da XIX. yüzyıla ait külliye.Yedikule'ye yakın bir bölgede Hacıevhad sokağı üzerinde bulunan külliye, Türk barok mimarisinin günümüze ulaşan sayılı örneklerinden biri olup oval planlı bir cami, kütüphane, çeşme, şadırvan, tekke odaları, çilehâne, su haznesi, kuyular ve hazirelerden meydana gelmiştir. Külliyenin ilk kurucusu, Nakşibendî tarikatına bağlı olan Ayasofya vâizi Feyzullah Şükrü Efendi'dir. Bugünkü yapı ise muhtemelen, Feyzullah Şükrü Efendi'nin oğlu olan ve Küçük Efendi olarak da anılan Şeyh Mehmed Abdürreşid Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır. Külliyenin Türk barok mimarisinin son yıllarında, 1241 (1826) tarihini veren çeşme ile aynı yılda yapıldığı kabul edilmektedir. Çeşme ile kütüphanenin taş duvar işçiliğinin benzer olması ve cami, kütüphane, çeşme topluluğunun bir bütün teşkil etmesi, yapıların bu tarihte aynı mimar tarafından inşa edilmiş olabileceğini düşündürür. Feyzullah Şükrü Efendi'nin adı bu çeşme kitâbesinde geçmektedir. 1957'de bir yangın geçiren külliye, bu yangında iç mimarisi ve özellikle ahşap kısımları harap olmasına rağmen mimari değer ve öneminden fazla bir şey kaybetmemiş, onarılarak günümüze kadar gelmiştir.Külliyenin ana yapısı olan oval planlı cami semâhâne olarak da kullanılıyordu. Genellikle dış süslemede kendini gösteren barok özellikler bu yapıda plan bakımından da etkili olmuş ve barok mimarisine has klasik cami tipinden uzaklaşarak oval bir plan tipi benimsenmiştir. Yapıda enlemesine tertiplenen oval iç hacmi, on ahşap direk üstüne oturan oval bir ahşap kubbe örtmektedir. Cami bol sayıda yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılmıştır. Caminin iç kısmında kubbeyi taşıyan ahşap direklerle dış duvar arasında yer alan galerinin üzeri hünkâr mahfili şeklinde düzenlenmiştir. Hünkâr mahfili 1957 yangınında yanmış, yerine bugün görülen kadınlar mahfili inşa edilmiştir. Üzerinde kadınlar mahfili yer alan bu galeri kible tarafında devam etmeyerek mihrap ekseninde kesilir ve iki ucu iki minberle son bulur. Yangından sonraki onarımda bir de minber yapılmıştır. Aynı yangında yok olan iki kürsünün yerine bir kürsü konulmuştur. Çifte minber ve kürsüden başka camide üç mihrap vardır. Orta mihrabın bir çıkıntı içinde yer alması Türk barok camilerinde görülen bir özelliktir. Ana mihraptan küçük bir açıklıkla geçilen kare planlı çilehâne odasında Küçük Efendi'nin çile doldurduğu ileri sürülmektedir. Diğer iki mihrabın arkasında da çile doldurulan küçük hücreler bulunmaktaydı.

Camiye kuzeybatıdan bitişen kütüphane dikdörtgen planlı bir yapı olup üzeri ahşap çatı ile örtülüdür. Kütüphane duvarları bir sıra taş, iki sıra tuğla olmak üzere düzgün bir taş işçiliği gösterir. Avlu duvarları da aynı şekilde örülerek yapılmıştır. Eskiden oldukça zengin bir kütüphane olduğu bilinen yapıya camiden bir kapı ile geçilmektedir. Cami ile kütüphane binasının birleştiği köşede minare yer alır. Böylece iki yapı birbirine bağlanmıştır. Kütüphane ile çeşme duvarı arasında bulunan hazîrede Küçük Efendi'nin de mezarı mevcuttur. Külliye'nin diğer hazîresi caminin doğusundadır.

Cami avlusuna asıl giriş kuzeyde Hacıevhad sokağı üzerindeki kapıdan sağlanır. Güneydoğuda da bir kapı vardır. Girişin solunda, yani caminin kuzeydoğusunda tekke odaları, avlunun ortasında şadırvan yer alır. Mermerden yapılan süslemesiz kübik görünüşlü şadırvan bugün kullanılmamaktadır. Arka avlunun köşesinde caminin güney doğrultusunda kare planlı su haznesi, buna bitişik olarak yerin altında merdivenle inilen çilehâne bulunmaktadır. Yine arka avluda bir kuyu, caminin batısında ise soğuk hava deposu vardır. Kuzeybatı yönünde Hacıevhad sokağı üzerinde uzanan avlu duvarı bir cephe meydana getirmekte ve bunun doğusunda Sultan II. Mahmud Çeşmesi yer almaktadır. Barokampir üslûba uygun olarak yapılan çeşme ile ana bina arasında görünür bir bağ yoktur. Fakat çeşmenin kütüphane ekseninde bulunması ve çeşmenin kapıları ile kütüphane merdivenleri arasındaki irtibat çeşmeyi külliye'nin bölünmez bir parçası yapar. Dalgalı bir duvar şeklinde inşa edilen çift girişli, çift pencereci çeşme ortadaki çelengi, akant yaprakları, dalgalı silmeleri ve girlandları ile barok üslûbunun karakteristik özelliklerini verir. Çeşmede en üstte on satırlık ta'lik bir kitâbe, iki yanda da çelenkle kavranmış birer tuğra yer alır. Ortada eksen üzerindeki ana çeşme ile iki yandaki çeşmeler cami içindeki üç mihraplı düzeni hatırlatır. Bunun dışında avluda camiye girişin solunda on basamakla inilen bir çukur içinde yer alan Hatice Hanım Çeşmesi oldukça sade ve süslemesiz bir eser olup 1251 (1835) tarihini verir.

BİBLİYOGRAFYA:

Halil Edhem [Eldem], Nos mosquées de Stamboul (trc. E. Mamboury), İstanbul 1932, s. 128-129; İ. Hilmi Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, İstanbul 1943, I, 250; Tahsin Öz, İstanbul Camileri, Ankara 1965, I, 94; Oktay Aslanapa, Osmanlı Devri Mimarisi, İstanbul 1987, s. 435-437; Aptullah Kuran, "Türk Barok Mimarisinde Batı Anlamında Bir Teşebbüs, Küçük Efendi Manzumesi", TTK Belleten, XXVII (1963), s. 467-470; M. Baha Tanman, "Küçük Efendi Külliyesi", DBİst.A, V, 150-152.

Hülya Koç

BEYAZIT YANGIN KULESİ

İstanbul Beyazıt'ta İstanbul Üniversitesi bahçesinde yangın gözetlemek için inşa edilmiş kule. Tarihi içinde en fazla yangın geçiren şehirlerden biri olan İstanbul'da şehri yangınlara karşı korumak üzere ilk defa Damad İbrâhim Paşa tarafından 1720 yılında Tulumbacı Ocağı kurulmuştur. 1749'da çıkan Küçükpazar yangını esen rüzgârla hızlanarak Ağakapısı Sarayı'nı da yakmıştı. Bu sebeple Ağakapısı yeniden yapılırken çıkan yangınları gözetleyerek tedbir almak için bir de ahşap yangın kulesi inşa edildi. Buraya yerleştirilen ve şehri gece gündüz gözetleyen acemi oğlanlarına da "köşklü" adı verildi. 1774'te Cibali yangını sırasında yanan kule eski yerinde ahşap olarak yeniden yapıldı. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılırken kule de yıktırıldı. Ancak iki gün sonra çıkan bir yangın yeniden bir kule yapılmasının gerekli olduğunu gösterince Bâb-ı Seraskerî'nin (bugün İstanbul Üniversitesi) tâlimhâne avlusuna yeni bir ahşap kule yaptırıldı. 21 Haziran 1826'da tamamlanan bu kule de kundaklanarak yakılınca 1828 yılında bugünkü kâgir kule inşa edildi. Beyazıt Kulesi'nin bu son şeklinin mimarı Senekerim Balyan'dır.

Üst yarısı kesilmiş bir piramit biçimindeki kaide üzerinde yükselen kule Batı mimari üslûbunda inşa edilmiştir. Kaidenin doğu yüzünde bir kitâbe bulunmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla'nın tarih manzumesinin yer aldığı ta'lik hatla yazılmış bu kitâbenin üst kısmında ise bir çerçeve içinde Padişah II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Kitâbe hattat Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır. 1849'da kulenin sivri külâhlı ahşap çatısı değiştirilmiş, bunun yerine dört yuvarlak pencerele birer odadan meydana gelen üç kâgir kat yerleştirilmiş, kenarlara ise demir parmaklıklar yapılmıştır. 1889'da kule üstüne bir bayrak gönderi ilâve edilmiştir. Kule alttan itibaren nöbet, işaret, sepet ve sancak katı olarak adlandırılan kısımlardan meydana gelir. Yüksekliği 85 m. olan kulenin gözetleme mahalli (nöbet katı) 50. metrededir. Kesik piramit şeklindeki ana kaidenin üzerindeki abaktan sonra soğan biçiminde bir pabuç kısmı vardır. Yuvarlak gövdeyi dikine hatlar halinde kesen bu yivli gövde kısmının alt ve üstünde sarmallar yer alır. Gövde kısmından gözetleme katına ters soğan şeklinde bir bölümden sonra geçilir. Teras biçimindeki bu bölümün üstünde sekizgen planlı esas gözetleme bölümü vardır. Bu bölümde dekoratif unsurlar bulunur. Bütün ana duvarları taştan yapılmış olan kulenin merdiveni ahşaptır. Günümüzde de bu tarihî yapı yangın gözetleme kulesi olarak İstanbul Belediyesi İtfaiye Müdürlüğü tarafından kullanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

R. Walsh – Th. Allom, Constantinople and the Scenery of the Seven Churches of Asia Minor, London 1838, I, 38; Mustafa Cezar, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler”, Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri, İstanbul 1963, I, 327-414; R. Ekrem Koçu, “Bayazıt Yangın Kulesi”, İst.A, IV, 2264-2272; Semavi Eyice, “İstanbul (Tarihî Eserler)”, İA, V/2, s. 1214/120.

Özkan Ertuğrul cilt: 6, sayfa: 54-55